

Krystyna Stebnicka
Zakład Historii Starożytnej
Wydziału Historii UW

OPINIA o rozprawie doktorskiej „Literatura żydowska w diasporze egipskiej okresu hellenistycznego a greckie gatunki i tradycje literackie”

Dysertacja doktorska mgr Agaty Grzybowskiej-Wiatrak poświęcona jest analizie literatury żydowskiej okresu hellenistycznego powstałej w egipskiej diasporze. Egipt jest szczególnie miejscem na mapie świata żydowskiego w starożytności: w rzeczywistości wyobrażonej (biblijnej) to miejsce, skąd wyruszył prawodawca Mojżesz prowadząc swój lud do Judei, zaś w rzeczywistości historycznej to centrum licznej diaspory żydowskiej, która pojawiła się na tych terenach na początku okresu hellenistycznego (wraz z przejściem kontroli nad Palestyną przez państwo Ptolemeuszy) i prężnie rozwijała się w wiekach następnych. Szybko postępujące procesy hellenizacyjne doprowadziły do tego, że Żydzi przyjęli grekę jako język liturgii, a żydowscy autorzy pisali w tym języku sięgając do wzorców literackich greckiej literatury. Nieliczne zachowane w całości utwory, przekazane w tradycji pośredniej fragmenty, a czasami jedynie imiona twórców czy tytuły dzieł są głosem żydowskiej diaspory (a właściwie jej elit), głosem tym cenniejszym, że zachowało się do naszych czasów tak mało utworów powstałych na innych zamieszkiwanych przez Żydów terenach świata grecko-rzymskiego powstałych od okresu hellenistycznego aż do czasów późnego antyku.

Nasza niewiedza na temat poszczególnych autorów, wysuwane niekiedy wątpliwości co do ich żydowskiego pochodzenia (Theodotos), brak narzędzi do precyzyjnego datowania i dyskusje naukowe na temat miejsca powstania konkretnych utworów wymagały od Doktorantki ustalenia korpusu tekstów, które stały się przedmiotem jej badań, oraz przeprowadzenia szczegółowej krytyki zewnętrznej źródeł. Czytelnik znaleźć może w rozdziałach poświęconych poszczególnym utworom informacje o tytule, próby ustalenia zawartości utworów fragmentarycznych, dyskusje na temat datowania. Nigdy Doktorantka nie gubi jednak zasadniczego celu swojej dysertacji: poddaje analizie literackiej i interpretuje zachowane treści wskazując ich zależności od greckiej tradycji literackiej (przez „zależności” rozumiem szeroko zarówno wskazane w tytule zapożyczenia gatunków, jak i znajomość konkretnych utworów greckiej literatury, np. dramatów, obecność słownictwa Homera czy wykorzystanie kwitnącej w Aleksandrii krytyki homeryckiej) bądź nawiązania do tradycyjnej literatury żydowskiej, przede wszystkim opowieści biblijnych.

Doktorantka napisała dysertację zgodnie z wymogami badań naukowych. Wykorzystała ogromną (w tym także najnowszą) literaturę przedmiotu. Już we Wstępie opisała te opracowania, które stanowiły podstawę jej badań. Często przyjmuje ustalenia zawarte w literaturze przedmiotu, często też wybiera własną drogę i podaje własne cząstkowe interpretacje. Pragnę zaznaczyć, że niekiedy nie zgadzam się ze szczegółowymi ustaleniami/wnioskami Autorki, traktuję jednak te rozbieżności jako część dyskusji naukowej, a nie jako popełnione błędy.

Praca jest bardzo bogata tematycznie. Czasami wydaje się nierówna, ale trzeba pamiętać o charakterze diasporalnej literatury żydowskiej. Z natury rzeczy rozdziały poświęcone zachowanym w całości utworom jak tzw. *List Aristeasa* i 3 Ks. Machabejska są obszerniejsze i bardziej różnorodne niż np. te poświęcone fragmentarycznej epice.

Całość zebranego przez Doktorantkę materiału pokazuje wysokie wykształcenie elit żydowskich (nawet jak znajduje ono ujście w nie najwyższych lotów utworach) i głęboką znajomość/zależność od wzorców greckich. Jak konsekwentnie pokazywała Autorka w każdym rozdziale, odbiorcą napisanych przez Żydów utworów mogli być/byli także Grecy. Przedłożona praca doktorska poprzez całościowy ogląd dorobku literackiego egipskiej diaspory (a nie poprzez pryzmat poszczególnych utworów) unaocznia, że żydowska literatura adaptując wzorce zewnętrzne pokazywała „szerokiemu” światu opartą o Biblię historię żydowskiego ethnosu, umacniała diasporę w poczuciu własnej etniczności, odwoływała się do Jerozolimy jako centrum żydowskiego (religijnego) świata, jednocześnie przedstawiała Żydów jako lojalnych mieszkańców ptolemejskiego Egiptu.

K. Stebniak